

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 10/3 2021 s. 980-995, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

İNSAN VE KURT İLİŞKİSİNİN “BEYAZ DIŞ” VE “DİŞİ KURDUN RÜYALARI” ADLI ESERLERDE EKOELEŞTİREL BAĞLAMDA KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ

Süleyman BARLAS*

Geliş Tarihi: Mayıs, 2021

Kabul Tarihi: Ağustos, 2021

Öz

Ülkemizde Türk dünyasının edebî ürünlerine yönelik karşılaştırmalı çalışmalar son derece az olmakla beraber bu alanda yayımlanan çalışmalarda da genellikle bir yazarın kendi eserlerinin birbiriyle edebiyat kuramlarından uzak bir biçimde karşılaştırıldığı görülür. Ancak Türk dünyası yazarları da dünya edebiyatını takip etmiş, bunu yaparken de çok sayıda yazardan farklı açılardan etkilenmiştir. Çalışmamızda, farklı dönemlerde farklı coğrafyalarda yaşayan ve farklı kültürlerden beslenen dünya edebiyatında önemli yere sahip iki yazar, Jack London ve Cengiz Aytmatov’un ana kahramanı kurt olan birer romanı “Beyaz Diş” ve “Dişi Kurdun Rüyalari”, ekoeleştirel bağlamında karşılaştırılmış, iki eserde de yazarların kurtların yaşamından yola çıkarak insanın doğal yaşam ve çevre ile ilişkilerini işleyişi arasındaki ortaklıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ekoeleştirel, Cengiz Aytmatov, Jack London, Beyaz Diş, Dişi Kurdun Rüyalari.

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF HUMAN AND WOLF RELATIONSHIP IN THE WORKS TITLED “WHITE FANG” AND “THE PLACE OF THE SKULL” IN ECOCRITICAL CONTEXT

Abstract

Although there are several studies related to comparative literature in our country, it is observed that literary products of the Turkic world are generally not included in these studies. What draws attention in the very few studies covering these products is that only one author’s own works are compared with each other and the comparisons made are generally far from literary theories. However, the writers of the Turkic world also followed the world literature, during this process, they were influenced by many writers from different angles. In this study, Jack London and Chinghiz Aitmatov, who have an important position in the world literature, lived in different geographies and fed from different cultures, have one for each novel that “White Fang” and “The Place of the Skull”, whose protagonists are wolves, and these novels are compared in the context of ecocriticism. In both works, it is determined that the commonalities between the process of relations of human’s natural life and environment, which are based on the life of wolves.

Keywords: Ecocriticism, Chinghiz Aitmatov, Jack London, White Fang, The Place of the Skull.

* Arş. Gör.; Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, suleyman.barlas@dicle.edu.tr

"İnsanoğlu, çıkarı uğruna
yerküreyi bir limon gibi sıkabilirdi."
Cengiz Aytmatov

Giriş

Başlangıçta doğanın sıradan bir parçası olan insan, aynı ekosistemde bulunduğu varlıklarla sürekli etkileşim hâlinindedir. Bu etkileşim sürecinde insan, avcı-toplayıcı olduğu dönemlerde doğadan daha çok etkilenen konumdayken bilişsel yetenekleri geliştikçe her konudaki bilgi, birikim ve deneyimlerini katlayarak adına medeniyet dediği yeni bir dünya yaratmıştır. Bu noktadan itibaren insan, doğanın sıradan bir parçası olmaktan çıkarak ondan kopmaya başlamış, onu daha çok etkileyen, dönüştüren, kirleten hatta parçası olduğu bu sistemi tehdit eden bir konuma gelmiştir. Bu konuma gelinmesindeki temel sebepler kuşkusuz bilim ve teknolojideki gelişmelerle birlikte sanayileşmenin hızlanması, nüfus artışı ve türümüzün bitmek tükenmek bilmeyen hırsı, hep daha fazlasını isteyen doyumsuz yapısıdır. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren tamamen insan kaynaklı olan hızlı ve plansız sanayileşme, doğal kaynakların bilinçsiz ve aşırı kullanımı, çarpık kentleşme, bilinçsiz tarım uygulamaları, aşırı avlanma, yangın gibi sebepler sadece insanı değil doğanın bütününe hava, su ve toprak kirliliği, iklim değişikliği, türlerin yok olması, buzulların erimesi gibi sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Doğayı birçok açıdan geri dönüşü olmayacak biçimde kirleten ve tahrip eden insan bir noktadan sonra hem kendisinin hem gelecek nesillerin hem de diğer canlıların tehlikede olduğunu kavramış ve doğayı korumak amacıyla çevre bilincine sahip bireyler yetiştirmeye, çevreyi koruyucu programlar ve politikalar geliştirmeye, çevreci sivil toplum örgütleri kurmaya başlamıştır. Bu çabalar edebiyatta da kendisine karşılık bulmuş ve birçok yazar eserlerinde doğadan, insanın çevreye ve doğal yaşama verdiği zararlardan, çevre kirliliğinden, hayvan haklarından bahsederek soruna dikkat çekmeye çalışmıştır. İlerleyen dönemlerde bu farkındalık doğanın giderek insan tarafından olumsuz anlamda çok daha fazla etkilenmeye başlaması ve insanların yaşadığı çevreyi korumanın önemini kavramasıyla çevresel sorunlar edebiyatta sistemli bir şekilde işlenmeye başlanmış, bu da "ekoeleştiri" veya "çevreci eleştiri" kuramının doğmasına neden olmuştur.

Ekoeleştiri, çevreyi bir sorun olarak ele alan edebî bir çalışma alanıdır (Mazel, 2001, s. 1). Bu terim, ilk defa 1978 yılında William Rueckert tarafından *The Iowa Review* dergisinin 9. cildinin 1. sayısında ve sonradan aynı şekliyle *The Ecocriticism Reader*'da (Ekoeleştiri Antolojisi) tekrar yayımlanan "*Literature and Ecology: An Experiment Ecocriticism*" (Edebiyat ve Ekoloji: Bir Ekoeleştiri Denemesi) adlı makalede kullanılmıştır. Ekoeleştiri (ecocriticism), Yunanca "ev hakemi" anlamına gelen "oikos" ve "kritis" sözcüklerinden türetilmiştir (Howarth, 1996, s. 69). İngilizcede ecology, economy gibi sözcüklerin başında da kullanılan bir ön ek durumuna gelen eco- günümüzde tek başına da ekoloji veya ekolojik anlamlarını karşılamaktadır. Basitçe ifade etmek gerekirse ekoeleştiri, edebiyat ve fiziki çevre arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Nasıl ki feminist eleştiri dili ve edebiyatı cinsiyet bilinci açısından irdeliyorsa, Marksist eleştiri metin okumalarına üretim biçimleri ve ekonomik sınıf bilinci farkındalığı getiriyorsa ekoeleştiri de yazınsal çalışmalara dünya merkezli bir yaklaşım getirir (Glotfelty, 1996, s. xviii). Prencipe (2017, s. 131), ekoeleştirinini sadece doğanın edebî metinlerde nasıl algılandığını betimlemekle sınırlı olmadığını daha ziyade, kültür ve doğa arasındaki veya insan ve insan olmayan her şey arasındaki ilişkiyi izlemek için analitik bir çerçeve bulmayı amaçladığını bu nedenle tarih, felsefe ve etik gibi çeşitli disiplinleri kapsayan

sorular sorarak kendisini aktif bir şekilde konumlandığını belirtir. Sonuç olarak ekoeleştiri çevre etiğine bağlıdır ve doğaya karşı daha bilinçli bir tutum getirmeye çalışır. Lawrence Buell (1995, s. 7-8), bir metnin çevre bilincini taşıyıp taşımadığını değerlendirmek için dört ölçüt önerir:

1. Metinde insan dışı boyut yalnızca sahte bir görünüş değil gerçek bir mevcudiyettir dolayısıyla insan ve insan dışı dünyalar bütünüdür.
2. Metinde insanın çıkarları diğer her şeyden öncelikli değildir.
3. Metinde çevreye ve ekosisteme verilen zararlardan insanlar sorumlu tutulur.
4. Metinde çevre durgun bir hâlden çok bir hareket (akış) hâlinindedir.

Karşılaştıracığımız eserler gerek Jack London gerek Cengiz Aytmatov tarafından yukarıda sıraladığımız ölçütlerin tamamına uygun olarak kaleme alınmıştır. Bu nedenle iki eserin de ekolojik olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak Kersten (2008, s. 64), London'ın *Vahşetin Çağrısı* ve ona eşlik eden *Beyaz Diş* adlı eserlerinde ana karakterler olarak kurtlar yer alsa da az sayıda eleştirmenin bu eserler için “doğa hikâyeleri” veya “hayvan kitapları” nitelendirmesinde bulunduğunu, genel eğilimin Buck ve Beyaz Diş'i “kürk giymiş adamlar” olarak görmekten yana olduğunu belirtir. Buna benzer görüşler London'ın kurgusunda hayvanların oynadığı rolü en aza indirirken onun dikkat çekmek istediği sorunların da tam olarak anlaşılmasına neden olur. Az sayıda eleştirmenin aksine London'ın çağdaş okurlarının çok azının *Vahşetin Çağrısı* ile *Beyaz Diş*'in doğa hikâyeleri olduğuna dair şüpheleri vardır ve kızı Joan'ın belirttiğine göre London'ın kendisi bile yazılarının alegorik doğasını fark etmediğini iddia etmiştir (London, 1939, s. 252). *Vahşetin Çağrısı* ve *Beyaz Diş*'in hayvan hikâyesi olup olmadığı konusundaki tartışmalara Jack London'dan kalan iki farklı mektup noktayı koyar. 1903 tarihli bir mektupta London, *Vahşetin Çağrısı*'nı açık bir şekilde hayvan hikâyesi olarak nitelendirmiş, 1907'deki başka bir mektubunda da “Beyaz Diş ve Vahşetin Çağrısı benim iki hayvan kitabımdır ve tek başına bir sınıfa aittir.” ifadesine yer vermiştir (Kersten, 2008, s. 65).

Cengiz Aytmatov da eserlerinde hayvanlara sıkça yer vermesine rağmen onun eserlerine yönelik ekoeleştirel okumaların çok az yapıldığı görülür. Ülkemizde Aytmatov'un eserlerinde doğa temalı çeşitli yayınlar bulunsa da onun eserlerine yönelik ekoeleştiri kuramı bağlamındaki ilk çalışmalar Alpaslan¹'a aittir. Çalışmaların azlığı da yukarıda sözünü ettiğimiz London'ın eserlerini değerlendiren eleştirmenlerin yaptığı gibi hayvan karakterlerin tamamen gerçek hayattan birtakım kişileri, görüşleri temsil ettiğinin düşünülmesinden kaynaklanır. Alt metne odaklanılırken yazarın aynı zamanda hayvanlardan gerçek anlamda ve ekolojik kaygılar güderek bahsetmiş olabileceği düşüncesi çoğunlukla göz ardı edilir. Bu tutumun nedeni de antroposantrizme (insanmerkezcilik) veya hayvanların düşünce tarihi boyunca dilden ve bilinçten yoksun varlıklar hatta makineler olarak görülmesine bağlanabilir. Manes, “*Nature and Silence*” adlı makalesinde konuşan bir özne olma durumunun sadece insana özgü bir ayrıcalıklı gibi kiskanıklıkla korunduğunu bunun için kültürümüzde (ve genel olarak

¹ İlgili çalışmalar için bakınız:

Gökalp Alpaslan, G. (2013). Cengiz Aytmatov'un Dişi Kurdun Rüyalari Romanında Doğal Denge ve Hayvan Zihni. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 30(2), s. 1-18.

Gökalp Alpaslan, G. (2014). Cengiz Aytmatov'un Elveda Gülsarı, Dişi Kurdun Rüyalari, Ebedi Gelin: Dağlar Yıkıldığı Zaman Romanlarında Hayvan Zihni. *TÜBAR*. 36(2), s. 11-26.

okuryazar toplumlarda) doğanın sessiz olduğunu belirtir (1992, s. 339). London ve Aytmatov eserlerinde sessiz bırakılan doğanın bütün unsurlarının özellikle de hayvanların sesi olmaya çabalamışlardır.

Amerikan ve Kırgız edebiyatının iki büyük isminin iki farklı romanının karşılaştırılacak olunmasının nedeni sadece romanlardaki ana karakterlerin kurtlar olmasıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda kurtların yaşadıkları olaylar ve buldukları durumlar karşısında verdikleri tepkilerle beraber yazarların vurgulamak istediği noktalar arasındaki benzerliklerdir. Bu durumun nedenlerinden biri ve en önemlisi olarak Aytmatov'dan önce yaşamış Amerikan sosyalist yazar London'ın SSCB'de eserleri en çok basılan yabancı yazar olması gösterilebilir. Keza bu durum Amerikan eleştirmen Herbert Mitgang'ın de dikkatini çekmiştir. Mitgang, The New York Times'teki 6 Mayıs 1989 tarihli yazısında, Dışı Kurdun Rüyalari iki bölüme ayrılacak olursa ilk yarısının "insan" ikinci yarısının "kurt" olarak adlandırılabilceğini ve romanın ikinci yarısında anlatım açısının aniden değişerek yeni bir güç kazandığını belirtir. İkinci bölümün bir kurt sürüsünde hayatta kalma ve evcilleştirmeyi de ele almasıyla Vahşetin Çağrısı ve Beyaz Diş'i anımsattığını, her ne kadar Aytmatov'un yaban hayat hikâyesi kendi ayaklarının üzerinde durabilse de London'ın yıllarca SSCB'de en çok okunan yazarlardan biri olduğunu hatırlatması yönünden ilginç olduğunu dile getirir. London'ın Sovyetlerde ne kadar popüler olduğu Ruggles'in (1961) SSCB Kültür Bakanlığı tarafından basılan ve SSCB'nin kuruluşunun ilk kırk yılında gerçekleştirilen kültürel çalışmalarla ilgili istatistiksel bilgilerin yer aldığı "Pechat' SSSR za sorok let 1917-1957" adlı derlemeden alıntılacağı tablolarda rahatlıkla görülebilir:

Tablo 1: 1918-1957 Yılları Arasında SSCB'de Eserleri Beş Milyon veya Üzerinde Çevrilen ve Basılan En Popüler Yabancı Yazarlar Listesi (Ruggles, 1961, s. 421)

MOST POPULAR FOREIGN AUTHORS (BELLES-LETTRES) IN USSR, 1918-57,
TRANSLATED AND PUBLISHED IN FIVE MILLION OR MORE COPIES

Author	Titles and Editions	Copies	Languages ^a
Jack London	662	18,588,000	32
Victor Hugo	362	13,184,000	45
Jules Verne	277	12,831,000	23
Hans Christian Andersen	221	11,880,000	35
Honoré de Balzac	201	10,105,000	17
Mark Twain	241	9,415,000	25
Theodore Dreiser	120	8,525,000	12
Guy de Maupassant	282	8,350,000	16
Émile Zola	186	7,770,000	16
Charles Dickens	188	7,619,000	18
H. G. Wells	184	6,360,000	16
Romain Rolland	180	5,786,000	21

Source: Печать СССР за сорок лет, 1917-1957.

^aLanguages of the USSR into which these works were translated.

Tablo 2: 1918-1957 Yılları Arasında SSCB’de Eserleri On Milyon veya Üzerinde Basılan Yazarlar Listesi (Ruggles, 1961, s. 423)

AUTHORS (BELLES-LETTRES) WHOSE WORKS HAVE BEEN PUBLISHED IN USSR IN TEN MILLION OR MORE COPIES SINCE 1918

Author	Copies of books (in millions)	Author	Copies of books (in millions)
Gorky ^{a, b}	88.4	K. M. Simonov ^b	16.9
Pushkin ^a	84.2	Fadeyev ^b	14.3
Leo Tolstoy ^a	76.3	Katayev ^b	13.5
Chekhov ^a	52.4	Hugo ^c	13.2
Turgenev ^a	41.8	Verne ^c	12.8
A. N. Tolstoy ^b	40.0	Serafimovich ^b	12.8
Gogol ^a	32.9	Prishvin ^b	12.2
Mayakovsky ^b	31.5	N. A. Ostrovsky ^b	11.9
Sholokhov ^b	25.7	Hans Christian Andersen ^c	11.9
Krylov ^a	24.7	I. Franko (Ukrainian) ^a	11.7
Nekrasov ^a	24.5	A. N. Ostrovsky ^a	10.7
Lermontov ^a	23.5	Bednyi ^b	10.4
Mamin-Sibiriak ^a	23.1	Shevchenko (Ukrainian) ^a	10.2
Korolenko ^a	22.8	Balzac ^c	10.1
Saltykov-Shchedrin ^a	19.1	Polevoi ^b	10.0
London ^c	18.6		

Source: *Печать СССР за сорок лет, 1917-1957.*

^aClassics. ^bSoviet. ^cForeign.

Tablo 1 ve 2’den anlaşıldığı üzere London, SSCB’de 1918-1957 yılları arasında 18.588.000 adetle eserleri en çok basılan yabancı yazar konumundadır. Genel sıralamada ise klasik dönem ve Sovyet dönemi yazarlarından hemen sonra (16. sırada) yer almaktadır. Böylesine popüler bir yazarın Aytmatov tarafından okunmamış olması oldukça düşük bir ihtimaldir. Nitekim Aytmatov’un kendisi de 1 Aralık 2007 tarihinde Chayka’da yayımlanan Mikhail Buzukashvili ile yaptığı “*Chingiz Aitmatov: Osnovu zhizni sostavlyayet lyubov*” (Cengiz Aytmatov: Hayatın Temeli Sevgidir”) başlıklı röportajda, çocukken Jack London’ı okuduğunu ve London’ın üzerinde büyük etkisi olduğunu, ondan bazı şeylerin de eserine yansıdığını belirtmiş. Sonuç olarak, sadece insanların değil aynı zamanda bir kurt ailesinin de karakterleri arasında yer aldığı *Dişi Kurdun Rüiyaları* adlı romanını yazdığını söylemiştir. Bu durumda Aytmatov’un *Dişi Kurdun Rüiyaları* adlı eseri ile London’ın eserleri arasında ortak veya benzer bakış açıları, olaylar, durumlar ve ifadeler bulunması olasıdır. Karşılaştırmaya geçmeden önce yazarların hayatına değinmek ve eserlerini kısaca özetlemek yazarların etkilendikleri ve beslendikleri tarihî, kültürel, ekonomik ve politik ortamın anlaşılmasına yardımcı olacak, eserler arasındaki paralelliklerin görülmesini kolaylaştıracaktır.

1. Yazar: Jack London (1876-1916) ve Cengiz Aytmatov (1928-2008)

Amerikan yazar, gazeteci Jack London 1876 yılında California eyaletinin San Francisco şehrinde doğar. Asıl adı, John Griffith London olan yazarın biyolojik babası, kendisinin doğumundan önce annesini terk eden Henry Chaney’dir. Jack London babasını hiç tanımadan büyür. Annesi Flora Wellman piyano eğitmenidir ve oğlunun doğumundan sekiz ay sonra John London ile evlenir. Zorlu bir çocukluk ve gençlik dönemi geçiren London, küçük yaşta yoksulluktan kurtulmak için okulu bırakarak çalışmaya başladığında henüz on üç yaşındadır. Çalışma hayatı boyunca istirdye korsanlığı, fok avcılığı, konserve kutusu fabrikasında işçilik, gemilerde tayfalık ve altın arayıcılığı gibi işler yapar (Haley, 2010).

London'ın avarelik dönemi olarak da anılan bir süre trenlere kaçak bir şekilde binerek ABD'yi dolaştığı, beslenme gereksinimini de evlerden yemek dilenerek karşıladığı bilinmektedir. Avarelik sürecinin sonunda otuz günlük bir mahkûmiyet süreci geçiren London mahkûmiyeti süresince ağır işlerde çalıştırılır (Stone, 1938, s. 66). Özgürlüğüne kavuştuktan sonra ara verdiği eğitimine Oakland Lisesi'nde devam eder. Oakland Halk Kütüphanesi'nde geçirdiği zamanlar onun için çok değerlidir. Orada dünya edebiyatının önemli eserlerini okurken Charles Darwin, Karl Marx, Herbert Spencer ve Friedrich Nietzsche gibi edebiyat dünyası dışındaki isimlerin de eserleriyle tanışma imkânı bulur ve bu isimlerin düşüncelerinden önemli ölçüde etkilenir (Kershaw, 2013). Liseden sonra Berkeley Üniversitesine kayıt yaptırır da oradaki eğitimini ekonomik nedenlerden dolayı sürdüremez. Lise yıllarından itibaren çeşitli dergilerde kısa öyküleri yayımlanan London'ın ilk eseri 1900 yılında *The Son of the Wolf: Tales of the Far North* adıyla basılır. Bu eser, daha önce dergilerde yayımlanan ve geniş bir okuyucu kitlesi kazanmasını sağlayan kısa öykülerinin toplamından oluşur (Auerbach, 1996). Yeni nesil yazarların Birinci Dünya Savaşı öncesindeki yazarları yaratıcılıktan uzak oldukları gerekçesiyle eleştirmeleri sonucu 1920'lerde ABD'deki ünü düşüşe geçer ancak İkinci Dünya Savaşından sonra özellikle Rusya'da ünü oldukça artar. Son dönemlerini Beauty Ranch adlı çiftliğinde geçiren London, uzun süren böbrek yetmezliği hastalığına yenik düşerek 22 Kasım 1916 yılında henüz kırk yaşındayken hayatını kaybeder.

Kırgız yazar, diplomat, veteriner Cengiz Aytmatov 1928 yılında Kırgızistan'ın Talas şehrine bağlı Kara Buura ilçesinin Şeker köyünde doğar. Eserleri dünyada birçok dile çevrilen ve milyonlarca baskısı yapılan yazarın babası Törökul Aytmatov'dur. Komünist Parti'de çeşitli hizmetlerde bulunan baba Aytmatov 1938 yılında rejim tarafından birçok aydınla beraber öldürüldüğünde Cengiz Aytmatov henüz on yaşındadır. Babasının ölümünü yirmi yıl, mezarının yerini ise kırk üç yıl sonra öğrenen Cengiz Aytmatov, maliye müfettişliği ve muhasebecilik gibi görevlerde bulunan annesi Nagima Aytmatova ile babaannesi Ayımkan Saltan Kızı tarafından büyütülür (Akmataliyev, 1998). Küçük yaşta babasız kalmasının üzerine bir de "halk düşmanının oğlu" damgası yiyen Aytmatov kısa süre içinde İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından çok zor günler geçirir ve eğitimine ara vererek on üç yaşında kolhozda çalışmaya başlar.

1946 yılında, Kazakistan'daki Jambıl Veteriner Teknik Okulunda eğitime başlayan Aytmatov, iki yıllık eğitim sürecini başarıyla tamamlar. 1948'de Bişkek'teki Konstantin İvanoviç Skryabin Ziraat Enstitüsünde eğitim görmeye başlar ve beş yıllık eğitim sürecini tamamlayarak 1953 yılında mezun olur. Öğrencilik dönemlerinde şiir ve hikâyeler yazan Aytmatov'un Pravda gazetesinde yayımlanan ilk hikâyesi "Gazetçik Dzyuyo"dur. Yazmaya sürekli devam eden Aytmatov'un eserleri devlet politikasına uygun görüldüğü için Sovyet hükümeti tarafından Moskova'daki Maksim Gorki Edebiyat Enstitüsüne davet edilerek 1956-1958 yılları arasında çağdaş edebiyat kuramlarıyla ilgili kurslara katılır. Asıl ününe Kırgızca olarak kaleme aldığı Camiyla adlı eseriyle kavuşur. Eser Anna Dimitriyeva tarafından Rusçaya çevrildikten sonra ilgiyle karşılaşır. Louis Aragon tarafından "dünyanın en güzel aşk hikâyesi" nitelemesiyle Fransızcaya çevrilince Aytmatov'un adı ülke sınırlarını aşar (Kahraman, 2016, s. 147).

Yaşamı boyunca sayısız ödüle layık görülen Aytmatov, farklı dönemlerde SSCB, Rusya Federasyonu ve Kırgızistan Cumhuriyeti adına Lüksemburg, Belçika, Hollanda ve Fransa büyükelçiliği görevlerinde bulunur. Çok sayıda uluslararası kurum, kuruluş ve örgütte temsilci

olarak görev yapar. 80 yıllık yaşamına çok sayıda eser ve ödül sığdıran Cengiz Aytmatov, 10 Haziran 2008 tarihinde tedavi görmek üzere götürüldüğü Almanya’da hayatını kaybeder.

2. Eser: *Beyaz Diş ve Dişi Kurdun Rüyaları*

Her iki eserin de ana kahramanları kurtlardır ve iki eserde de yazarlar olayları çoğu zaman kurtların gözünden anlatarak bir bakıma okurların onların gözüyle doğaya ve insana yani kendisine bakmasını sağlamış, insanın doğaya yaklaşımına ayna tutmuştur. *Beyaz Diş* (İng. White Fang), Amerikan edebiyatının başyapıtları arasında bulunan ve dünyada milyonlarca baskısı yapılmış bir kurt romanıdır. Rusça kaleme alınan *Dişi Kurdun Rüyaları* (Rus. Plakha, Krg. Kıyamət) ise daha sonra başta Kırgızca, Türkçe ve İngilizce olmak üzere birçok dile çevrilmiş ancak dünyada *Beyaz Diş* kadar tanınmamıştır.

Beyaz Diş’teki olaylar, Kanada’nın Yukon bölgesinde başlayarak San Francisco’da noktalanır. Beyaz Diş, yarı kurt yarı köpek geni taşıyan annesi Kiche’den henüz çok küçük bir yavruyken ayrılır. Zorlu kuzey topraklarında soğukla, kıtlıkla ve en kötüsü insanlarla mücadele ederek hayatta kalmaya çalışır. Bu süreçte Beyaz Diş; Boz Kunduz, Güzel Smith ve Weeden Scott adında üç farklı kişi tarafından sahiplenilir. Her sahibi Beyaz Diş’e farklı davranışça onun karakteri de o yönde şekillenir. Sonuçta Beyaz Diş’in zorlu kuzey topraklarında kurt olarak başladığı hayatı güneyde bir köpek olarak devam eder.

Dişi Kurdun Rüyaları’nda üç farklı karakterin iç içe geçmiş öyküsü anlatılır. Birinci öyküde yaşamın doğal akışı içinde varlığını sürdüren dişi kurt Akbar ve ailesinin insan tarafından altüst edilen hayatı, ikinci öyküde eski bir papaz okulu öğrencisi olan Abdias’ın hayatı, üçüncü öyküde ise başçoban Bazarbay ve çiftlik sahibi Boston’un kurtlarla kesişen hayatı anlatılır. Roman boyunca insanların doğaya ve onun bütün unsurlarına insan tarafından verilen zararlar ayrıntılı bir biçimde işlenir. Romanda insanın olumsuz davranışlarının etkisi *Beyaz Diş*’teki gibi sadece kurtlarla sınırlı değildir. Bu etki aynı zamanda diğer hayvanların, toprağın, su kaynaklarının ve otlakların da durumuna yansır.

3. İnceleme

3.1. İnsanmerkezciliğin Eleştirilmesi

Genellikle, canlımerkezcilik (biocentrism) ve doğamerkezciliğin (ecocentrism) karşıtı olarak kullanılan insanmerkezcilik (anthropocentrism), insanın çıkarlarının insan olmayanlara göre daha öncelikli olduğu varsayımı veya görüşüdür (Buell, 2005, s. 134). Sokrates öncesi düşünürlerden Xenophanes’in belirttiği gibi “eğer sığırların, atların ya da aslanların elleri olsaydı veya elleriyle çizim yapabilselerdi ... atlar tanrıların bedenlerini at gibi, sığırlar sığır gibi, aslanlar da aslan gibi yapardı.” Yunanların tanrılarını insanlara benzetmeleri gerçeği varlıkların düzeni içindeki sıralamada insanların birincil ve merkezî olduğu düşüncesini, insanmerkezciliği açığa vurur (Steiner, 2005, s. 1). London’ın eserlerindeki kurt karakterlere yönelik “kürk giymiş adamlar” yakıştırmaları da doğadaki sorunların temelini oluşturan ve kökleri Antik Çağ’a kadar giden insanmerkezcilik açısından kaynaklanır. *Beyaz Diş* ve *Dişi Kurdun Rüyaları*’nda bu bakış açısının defalarca eleştirildiği görülür. İki eserde de insanlar, hayvanların gözünden çıkarları ve hırsları için hareket eden aç gözlü canlılar olarak tasvir edilir.

Beyaz Diş’te her şeyin kendisi için var olduğu düşüncesine sahip olan insanın bütün kaynakların kullanımında bencil davranarak sadece kendi isteklerini ön planda tutmasına değinilir.

“Yavru kurt insanlar gibi düşünseydi, hayatı, doymak bilmez bir iştahı doyurmaya çalışmak olarak özetlerdi.” (BD, 84)

Dişi Kurdun Rüyaları’ndan yapılan aşağıdaki alıntının ilkinde insanın yalnızca kendisini düşünmesi eleştirilir.

“Oysa insanlar kendi çıkarlarına, kendi hırslarına, kendi kusur ve erdemlerine göre hareket ederler. Bu açıdan bakınca, büyük bozkırın uğradığı faciayı bir istisna sayamayız.” (DKR, 40)

İkinci alıntıda ise doğada eşitsizliğe neden olan, onun dengesini bozan tek sorumlunun insan olduğu ve insan unsuru devreden çıktığında o dengenin yeniden sağlandığı vurgusu yapılır.

“Ortalıkta insan olmayınca, bir süre için, dünyanın eski zamanlardaki dengesi kuruluverdi: Bu güneşe, bu ıssız dağlara ve mutlak sessizliğe, otçul ya da etçil bu beş yaratık eşit olarak sahiptiler.” (DKR, 278)

İki yazarın da ortak kaygısı canlı veya cansız bütün varlıkların kendisine sunulduğunu düşünen insanın onları tüketirken sorumlu davranmaması ve onların haklarını göz ardı etmesidir. Ancak Aytmatov, London’dan farklı olarak insanın doğaya canlımerkezi yaklaştığında doğanın dengesinin de yeniden kurulacağını vurgular. Ona göre eşitliği bozan da tekrar dengeleyecek olan da insandır.

3.2. Kurt İçgüdüsü

Her hayvanın türüne özgü içgüdüsel davranışları vardır ve içgüdüler bazen karşılaşılan olaylar veya içinde bulunulan durumda yapılan seçimleri de etkiler. Nasıl ki bir deniz kaplumbağası yavrusu yumurtadan çıkar çıkmaz içgüdüleriyle denize doğru hareket ediyorsa Beyaz Diş de hiç insan görmemesine rağmen onunla karşılaştığında yaşayacağı muhtemel tehlikelerin farkındadır.

“Kurt yavrusu hiç insan görmemişti ama insana dair bir içgüdüğü vardı. İnsanda, Yabani Hayatın diğer bütün hayvanlarına egemen olmak için mücadele eden hayvanı görüyordu küçük yavru, kendine özgü belirsiz yöntemle.” (BD, 90)

Dişi Kurdun Rüyaları’nda ise kurtlar yaşadıkları son yıkımın ardından içgüdüleriyle karar vererek daha güvenli olacağına inandıkları dağlara doğru hareket ederler.

“Bir kere daha, gerilerinde ölü bir toprak bırakarak gittiler. İçgüdüleri dağlara çıkmalarını söylüyordu ve onlar da dağ yolunu tuttular.” (DKR, 265)

İki örnekte de hayvanlarda reflekslerle birlikte doğuştan gelen davranışları oluşturan içgüdüye vurgu yapılması dikkat çekicidir.

3.3. Annelik İçgüdüğü

Annelik içgüdüğü, yalnızca insanlara özgü bir kavram olmayıp hayvanlarda da benzer biçimde davranış eğilimleri gözlemlenir. Anne hayvanlar da yavrularının beslenme, bakım ve korunma ihtiyaçlarını eksiksiz yerine getirir. İki eserde de yer yer annelik içgüdüğünün ön plana çıkarıldığı görülür.

“Ama Vahşi Hayat Vahşi Hayattı. Annelik ise ister Vahşi Hayatta olsun ister olmasın annelikti, yırtıcı bir korumacılıktı ve dişi kurdun boz enik için sol kola sapıp kayalıklardaki yuvaya giderek vaşağın gazabını üzerine çekeceği zaman da gelecekti.” (BD, 66)

“Atlıya yetişse, bir an bile tereddüt etmeden üzerine atılacaktı. Yavrularını kurtarmak için her şeyi göze almıştı.” (DKR, 285)

Annelik içgüdüünün korumacı yönü *Beyaz Diş*'te, Kiche'nin yavrusunu başka bir hayvanın saldırısından korumaya çalışmasıyla *Dişi Kurdun Rüyalari*'nda ise Akbar'ın yavrularını eser boyunca doğanın başına gelen bütün felaketlerin sorumlusu olarak gösterilen hatta felaketin kendisi olan insandan korumak için çabalamasıyla ön plana çıkarılır.

3.4. İnsan Müdahalesi / İnsanın Doğal Yaşama ve Çevreye Verdiği Zararlar

Modern çağda doğa için en büyük tehdidin insan olduğu kuşkusuzdur. Tamamen insanın doğaya müdahalesi sonucunda meydana gelen sorunların işlendiği iki eserde de insan tüm çevresel felaketlerin baş sorumlusudur. *Beyaz Diş*'te insan müdahalesi sadece kurt özelinde işlenir. Bu müdahaleler genellikle kurtları özgürlüklerinden alıkoymaya ve onlara karşı şiddet uygulamaya yöneliktir. Aşağıdaki alıntıların birincisinde *Beyaz Diş*'in insan tarafından annesinden koparılarak özgürlüğünü yitirmesi, ikincisinde ise insanlar tarafından şiddete maruz kalması vurgulanır.

“Vahşi Hayatta bir annenin yavrusuyla geçirdiği zaman kısadır; insanın egemenliğindeyse bazen daha kısa... *Beyaz Diş*'te de böyle oldu. Boz Kunduz'un Üç Kartal'a borcu vardı. Üç Kartal ise Mackenzie üzerinden Great Slave Gölü'ne gidecekti. Borç, bir parça kırmızı kumaş, bir ayı postu, yirmi fişek ve Kiche ile ödendi. *Beyaz Diş* annesinin Üç Kartal'ın kanosuna bindirildiğini görüp onunla birlikte gitmek istedi. Üç Kartal'ın tekmesi onu tekrar kıyıya gönderdi...” (BD, 106-107)

“Yani insanların elleriyle ona verebilecekleri cennet hazları hakkında *Beyaz Diş*'in bir şey bildiği yoktu. Zaten insan-hayvanların ellerinden de hoşlanmazdı hiç. Onlara şüpheyle yaklaşırdı. Kimi zaman kendisine et verdikleri doğruydu ama çoğunlukla acı verirlerdi. Eller, uzak durulması gereken şeylerdi. Taş fırlatır, değnek, sopa ve kırbaç sallar, bedenine dokunmayı başardığında tokat ve yumruk atar; çimdikleyerek, sıkarak, bükerek ustaca acı verirdi o eller.” (BD, 128-129)

Dişi Kurdun Rüyalari'nda ise insanın kurtların yanı sıra diğer hayvanlara ve doğaya verdiği zararlara da değinilir.

“Zaman ve tabiatın ortaya koyduğu bu düzenin sağlam bir mantığı da vardı. Mujunkum bozkırında hayatın bu değişmez akışını ancak beklenmedik bir facia ya da insanoğlunun işe karışması bozabilirdi.” (DKR, 18)

“Şafağın ilk ışıklarında, kurtlar, üçüncü defa inlerinin yolunu tutmuşlardı. Ama iyice zayıflamış olan Akbar önde gidiyor, ağır Taşçaynar da topallaya topallaya peşinden geliyordu. Görünüşe göre insanlar gitmişti, ama iki hayvan yine de mayın dolu bir alandan geçiyorlarmış gibi, çok tedbirli, yavaş yürüyorlardı. Her adımda tuhaf ve kötü bir engel çarpıyordu ayaklarına: Sönmüş ateşten kalanlar, konserve kutuları, kırık şişeler, kamyon tekerleklerinin açtığı çukurlarda sert maden ve lastik kokuları, pis pis kokan boş şişeler... Artık yaşanılır olmaktan çıkan bu yerleri tamamen terk etmeye karar verdikleri bir sırada Akbar birden durdu. Artık onun en büyük düşmanı, bütün felaketlerin sorumlusu insandı.” (DKR, 262-263)

Dişi Kurdun Rüyalari insanın doğaya ve doğal yaşama müdahalesini sadece kurtlar özelinde değil, diğer hayvanlara ve çevreye yönelik olarak da işlemesi açısından *Beyaz Diş*'ten ayrılır. Bu durum, Aytmatov'un doğaya ve doğal yaşama yönelik daha bütüncül bir bakış açısı tercih ettiğini gösterir.

3.5. Özlem

“Bir kimseyi, bir yeri veya bir şeyi görme, ona kavuşma isteği” (Güncel Türkçe Sözlük, “Özlem”, Erişim 13 Nisan 2021) olarak tanımlanan özlemi iki eserde de kurtların kimi zaman eski yaşamlarına ve yuvalarına kimi zaman da aile bireylerine karşı duyduğu sık sık vurgulanır. *Beyaz Diş*, insan kalabalığının içinde bir kazığa bağlanarak hareket alanı daraltılmış annesinin yanında eski sakin yaşamına ve huzurlu yuvasına karşı özlem duyar.

“Alacakaranlık yerini geceye bıraktığında Beyaz Diş annesinin yanına yattı. Burnu ve dili hala yanıyordu ama içini allak bullak eden daha büyük bir sorun vardı. Evini özlemişti. İçinde bir boşluk hissediyor, derenin ve tepenin yamacındaki mağaranın derin sessizliğine, huzur ve sükûnetine ihtiyaç duyuyordu. Hayatı bir anda çok kalabalıklaşmıştı. Erkek, kadın ve çocuk olmak üzere ortada bir sürü insan-hayvan vardı ve hepsi çeşitli sesler çıkarıyor, onu huzursuz eden şeyler yapıyorlardı.” (BD, 100)

Akbar ise insanlar yüzünden kaybettiği bütün yavrularına ve eşi Taşçaynar'a karşı özlem duyar.

“Yine ve hiç durmadan anılar üşüşüyordu kafasına. Yitirdiği bütün yavrularını tekrar tekrar hatırlıyordu: Son defa çaldıkları dört yavrusunu, Mujunkum bozkırında sürek avı sırasında ölen yavrularını, sazlıkta yanarak ölen yavrularını... en çok da Taşçaynar'ı, sadık ve güçlü eşini getiriyordu gözlerinin önüne.” (DKR, 378)

Beyaz Diş'te, doğası gereği özgür bir canlı olan kurdun insanın egemenliğine girdikten sonra eski yaşamına ve yuvasına duyduğu özlem işlenirken *Dişi Kurdun Rüyalari*'nda ise Akbar'ın insanların bilinçli veya bilinçsizce ölmelerine sebep oldukları veya yuvalarından çaldıkları yavrularına ve eşi Taşçaynar'a duyduğu özlem işlenir. İki eserde de kurtların insan müdahalesinden önceki yaşamlarının ne kadar sakin ve huzurlu olduğuna dikkat çekilerek insanın bütün çevresel sorunların baş sorumlusu olduğu vurgulanır.

3.6. Özgürlük Vurgusu

Yakın akrabaları köpekler evcilken kurtlar yaşam tarzları ve doğaları gereği özgür bir türdür. *Beyaz Diş*'te özgürlüğe ilk vurgu *Beyaz Diş*'in annesi Kiche'nin insanlar tarafından bir kazığa bağlanması üzerine yapılır.

“Yine aynı şekilde üstün insan-hayvanın işi bile olsa, annesinin bir çubuğa bağlanmasına da gücenmişti. Tuzak kokuyordu bu, esaret izlenimi veriyordu. Oysa daha tuzak ve esaret hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Gönünce dolaşmak, istediği gibi koşmak ve canı çekince yatmak özgürlüğü, atalarından kalan mirasıydı ama burada o miras bozuluyordu. Annesinin hareketleri bir sırıgın uzunluğunca kısıtlanıyordu ki sırıgın boyu kendisini de kısıtlıyordu çünkü Beyaz Diş, henüz annesinin yanında olmaya muhtaçtı.” (BD, 95)

İkinci vurgu ise *Beyaz Diş*'in ikinci sahibi Güzel Smith'in onu köpeklerle dövüştürmek için kafese kapatması üzerinedir.

“Hayat, onun için bir cehenneme dönüşmüştü. İnsanların eline düşüp küçük kafeslere kapatılmak için yaratılmamıştı. Ama karşılaştığı muamele tam da buydu.” (BD, 169)

Dişi Kurdu Rüyaları'nda ise özgürlük vurgusu farklı dönemlerde üç defa yavrularını kaybeden Akbar'ın yavrularıyla birlikte özgürce yaşayabilecekleri bir yer hayali kurmasıyla yapılır.

“... belki bir yel yavrularının ürümesini ya da onların kokusunu duyurur umuduyla, havaya kulak vererek sessizce bekliyordu. Böyle bir şey olsa, birden nasıl canlanır, nasıl atılırdı onlara! İnsanlara ve köpeklerle rağmen tutsaklıktan kurtarırdı yavrularını. Sonra hepsi birden kanatlanır, uçar, başka yerlere kaçarlardı. Kurtlara özgü, hür yaşama hakları olan bir yere...” (DKR, 378)

İki yazarın da ortak kaygısı, hayvanların doğal yaşamına müdahalede bulunan insanın yabancı bir tür olan kurtları tutsaklaştırması, onların yaşam alanlarını daraltarak özgürlüklerini kısıtlamasıdır.

3.7. Hüzünlü Uluma / İsyan

Canidae (köpekgiller), ailesinden canlıların çoğunlukla iletişim kurma amacıyla çıkardıkları sesler uluma olarak adlandırılır. İki eserde de insan müdahalesi sonucu hayatları olumsuz yönde etkilenen kurtların içinde buldukları duruma isyan etmeleri hüzünlü uluma davranışıyla tasvir edilir. Beyaz Diş, başından geçen bütün kötü olayların birikimini başını aya çevirip uluyarak dışa vurur.

“Boz Kunduz'un çadırının olduğu yere geldi. Çadırın kapladığı alanın ortasına oturdu. Burnunu aya çevirdi. Boğazı sert sert kasıldı, ağzı açıldı. Ve yalnızlığını, korkusunu, Kiche için duyduğu üzüntüyü, bütün geçmiş derilerini, çektiği eziyetlerle birlikte başına gelmesini beklediği sıkıntı ve tehlikeleri yürek parlayan bir çığlıkla anlattı. Uzun bir kurt ulumasıydı bu. Yürektendi, boğazını doldura doldura çıkıyordu, acıydı ve ilk ulumasıydı.” (BD, 119)

Akbar da yaşadığı bütün yıkımların ardından tanınmaz durumda olan yuvasının önüne gelip ay ışığı altında uluyarak kaderine isyan eder.

“Gökyüzünde, çok çok yükseklerde parlayan ayın altında, deli gibi koştu. Ama, yuvasına kadar geldikten sonra, kenarlarını örten gür bitki yüzünden tanınmaz hale gelen o yere girmeye cesaret edemedi: geri dönmeye de gücü kalmadığı için tekrar Börü-Ana'ya seslendi: acı acı uludu, korkunç kaderine ağladı, yakardı... Kendisini de oraya, insanların bulunmadığı o yerlere almasını istedi ondan...” (DKR, 380)

İki eserde de kurtların ay ışığı altında uluma davranışının insanların doğrudan ya da dolaylı olarak kurtlara yaşattığı kötü olaylara karşılık bir isyan, bir duygu boşalımı olarak verilmesi ilgi çekicidir.

3.8. Dönüşüm

Zaman kavramı var olduğundan beri bütün varlıklar bir dönüşüm içindedir. Bilince sahip varlıklar için dönüşüm, kendi içinde fiziksel ve psikolojik olarak iki boyutu barındırır. Canlı ya da cansız hiçbir varlık, var olduğu andaki formunu koruyamaz. Söz konusu defalarca insan müdahalesine maruz kalan kurt gibi bilince sahip ve özgür bir canlı olunca dönüşümün iki boyutunu da bütün çıplaklığıyla görmek kaçınılmazdır. Beyaz Diş'in eser boyunca vahşi kuzeyden medeni güneye, kurttan köpeğe bir dönüşüm geçirdiği görülür.

“Çılgın tanrının eğitimi altında Beyaz Diş tam bir zebaniye dönüştü.” (BD, 167).

Beyaz Diş'in dönüşümünün sebebi sık sık vurgulandığı üzere insandır.

“Onun hamurunu yoğurup Doğanın düşündüğünden çok daha acımasız bir şey haline gelmesini sağlayan bu ortamdı, bu adamlardı.” (BD, “69).

“Hayatının malzemesi olan kalıtımı hamura benzetilebilirdi. Birçok olasılığa açık, bir sürü kalıba girebilen bir malzemeydi. Ona belli bir şekil verense çevreydi. Yani Beyaz Diş insanın ateşinin başına gelmeseydi, Vahşi Doğa onu şekillendirip tam bir kurt yapacaktı. Ama tanrılar ona başka bir çevre verdiler ve o da köpek oldu. Daha çok kurda benzeyen bir köpekti ama kurt değil, köpekti.” (BD, 137-138)

Defalarca yavrularını kaybeden Akbar ve Taşçaynar ise kendilerine yaşatılan felaketlerin ardından daha saldırgan birer kurda dönüşür.

“Yavrularını yitirince kudurmuş gibi olurlardı çünkü. Bu şekilde tahrik edilen bir kurt, en az on kurt kadar tehlikeli olur ve öcünü almadan asla yatışmaz. Bütün çobanlar biliyor: Bazarbay'ın yavrularını çaldığı ve Akbar ve Taşçaynar adlarıyla anılan bu iki kurt şimdi ortalığı kasıp kavuruyorlar. Artık insanlara bile hiç tereddüt etmeden saldırıyorlar.” (DKR, 362).

London, genetik mi çevre mi (nature versus nurture) karşılaştırmasında çevrenin, yetiştirmenin önemini vurgularken Aytmatov etki ve tepkiyi işler. *Beyaz Diş*'te kalıtımın ne kadar biyolojik bir gerçeklik olsa da çevresel faktörlerin özellikle de insanın yaklaşımının hayvan davranışlarını değiştirmede ve onların karakterlerini dönüştürmede kalıttan daha önemli olduğuna dikkat çekilir. *Dişi Kurdun Rüyalari*'nda kurtların geçirdiği dönüşüm ise yalnızca kurtların insana karşı davranışlarında görülür. Bütün yabani türler gibi insanla karşı karşıya gelmekten çekinen kurtların insan tarafından sürekli kötü müdahalelere maruz bırakıldıkça insana karşı daha saldırgan bir tavır sergilemesi bir fizik yasası olan etki-tepkinin psikolojideki karşılığıdır.

3.9. Kıtık

İki eserde de gıda kıtlığına yer verilir. *Beyaz Diş*'te yaşanan kıtlık hem hayvanları hem de insanları etkileyen doğal bir kıtlıktır.

“Hayatının üçüncü yılında Mackenzie yerlileri büyük bir kıtlık yaşadı. Yazın balık çıkmadı. Kışın Ren geyikleri her zamanki yollardan gitmediler. Kanada geyiği azdı, tavşan neredeyse hiç yoktu; avcı hayvanlar da av hayvanları gibi telef olmuşlardı... Böylesi bir açlıkta yavruların şansı çok azdı.” (BD, 138-140)

Dişi Kurdun Rüyalari'nda yaşanan kıtlıkta yalnızca hayvanların besin kaynaklarında ortaya çıkar.

“Kurtların avlanmasına en elverişsiz bir mevsimdi. Avlayabilecekleri hayvanlar pek sıska, pek azdı. Muflonların ve dağ keçilerinin en zayıfları zaten öldürülmüşlerdi. Yabanî koyun sürüleri doğum zamanını geçirmek için uzak yaylalara gitmişti. Evcil hayvanlar ise yine korunaklı ağıllarda toplanmış bulunuyorlardı. Bu şartlarda durmadan süt isteyen, yiyecek isteyen yavruları beslemek hiç de kolay değildi.” (DKR, 277)

Aytmatov'un insanın doğaya ve doğal yaşama yaptığı müdahalede olduğu gibi kıtlık konusunda da London'a göre daha bütüncül bir yaklaşım sergilediği görülür. *Dişi Kurdun Rüyalari*'ndeki kıtlık yalnızca doğal şartlardan değil yine insanın doğaya acımasızca saldırarak hırsı uğruna yaptığı aşırı tüketimden de kaynaklanır.

3.10. Köpekle Karşılaşma

Canidae familyasına üye iki tür olan kurt (*canis lupus*) ve köpek (*canis familiaris*) iki eserde de karşı karşıya gelir.

“Çünkü o bir dişiydi ve Beyaz Diş'in türünün yasası, ikisinin arasına aşılamayacak bir engel olarak girmişti. Oysa ona saldırmaya mâni olabilecek hiçbir şey yoktu, içgüdülerini ihlal etmek dışında. Ama aynı şey çoban köpeği için geçerli değildi. Dişiydi ve böyle bir içgüdüğü yoktu. Öte yandan çoban köpeği olduğu için Vahşi Hayvanlardan, özellikle de kurtlardan duyduğu içgüdüsel korku, alışılmadık ölçüde yoğundu.” (BD, 224)

“Köpekler birbiriyle yarışircasına havlıyorlardı. Kurtların kokusunu alır almaz hepsi avluya kaçmıştı.” (DKR, 286)

İki yazarın da evcil bir tür olan köpeğin yabani kurda karşı duyduğu korkuyu vurgulaması oldukça ilgi çekicidir.

3.11. Tanrı / İlah Olarak İnsan

İki eserde de hayvanların gözünden insanlar canlı veya cansız her şeye hükmeden, güçlü, acımasız ve yüce varlıklar olarak gösterilir. *Beyaz Diş*'te her şeye hükmeden bu varlık “tanrı” olarak adlandırılır.

“Ama tanrılar itaat edilmeye alışkındı ve Boz Kunduz bütün gazabıyla onu yakalamak için suya bir kano sürdü.” (BD, 107)

“Beyaz Diş ise kuşku içindeydi. Bir şeyler olacaktı, belliydi. Tanrının köpeğini öldürmüş, arkadaşını ısırılmıştı, feci bir cezadan başka ne bekleyebilirdi ki?” (BD, 191)

Dişi Kurdun Rüyalari'nda ise doymak bilmeyen ve acıdan başka bir şey vermeyen bu varlık “ilah” olarak adlandırılır.

“İnsanlar, ‘ilah-varlık’lar! Mujunkum bozkırında onlar da sayga avlıyordu. Önce at sırtında gelmişlerdi buralara. Üzerlerinde deri elbise, ellerinde yay ve ok vardı. Sonra ateşli silahlarla geldiler, şimşek gibi çakan ve yıldırım püskürten silahlar!” (DKR, 17)

“Korkunç bir manzaraydı. O güne kadar sakin bir hayat yaşamış olan bozkır, şimdi çok kanlı, çok korkunç bir şekilde, kamyonlar dolusu sayga vererek bunun bedelini ödüyordu ilahlara.” (DKR, 38)

İki yazarın da kendisini dünyanın merkezine koyan insanı her şeyin efendisi olarak göstermesi insanmerkezciliğin de bir eleştirisidir.

3.12. Güçlü / Uyumlu Olanın Hayatta Kalması

Bütün canlılar yaşamını sürdürebilmek için bulunduğu çevredeki fiziki şartlara uymak ve yaşadığı ekosistemdeki diğer canlılardan faydalanmak zorundadır. Ancak her canlı bu başarıyı gösteremez çünkü doğanın temel yasalarından biri olan daha uyumlu olanın hayatta kalması devreye girer.

“Açlıktan bir deri bir kemik kalanlar da birbirlerine düştüler; kendilerinden daha zayıf olanları buldukları yerde öldürmeye başladılar. Yalnızca daha güçlü olan hayvanlar kurtarabildi postu. Avcılıkla geçinen Kızılderililerin yaşlı ve zayıf olanları açlığa dayanamayıp öldüler.” (BD, 89)

“Kaçanlar ve kovalayanlar aslında bütün canlıları birbirine bağlayan amansızlık zincirinin birer halkası idiler. Bu can pazarında, damarları çatlayıncaya kadar devam eden bu sonsuz koşuda, yenmeye, ama yenilmemeye, hayatta kalmaya çalışıyorlardı. Ancak Tanrı durdurabilirdi onları. Bu hıza ayak uyduramayan, buna dayanamayan, kavga yarışı için yaratılmamış olan kurtlardan bazılarının nefesleri kesilip düşüyor, hortum hortum savrulan toz bulutu altında yarı ölü yatıyorlardı.” (DKR, 16)

Evrimin temel ilkelerinden biri olan güçlü/uyumlu olanın hayatta kalması ilkesine *Beyaz Diş*'te çok defa vurgu yapılırken *Dişi Kurdun Rüyalari*'nda bu vurguya yalnızca bir defa rastlanır. Yapılan vurgular arasındaki niceliksel farkın London'ın Darwinci yönünden kaynaklandığı söylenebilir.

Sonuç

Biri babasını hiç tanımayan diğeri küçük yaşta babasını acı bir şekilde kaybeden ve aynı yaşlarda çalışma hayatına atılan iki farklı kültürün iki büyük yazarı Jack London ve Cengiz Aytmatov kaleme almış oldukları çevreci eserleri ile doğanın sesi olmaya çalışmışlardır. *Dişi Kurdun Rüyalari*'nin *Beyaz Diş*'e göre olayların işlenişinde doğaya daha bütüncül bir yaklaşım sergilemesi ve birçok çevre sorununa değinmesiyle *Beyaz Diş*'ten daha çevreci kaygılar taşıdığı söylenebilir. Eserlerde işlenen konu ve karakterler birbirinden ne kadar farklı olursa olsun iki yazarın da hayvanları iyi tanıdıkları ve iyi birer gözlemci oldukları anlaşılmaktadır. Bu durumun gerçekleşmesinde London'ın altın arama faaliyetlerinde yaşadığı Kanada'nın Alaska sınırındaki Yukon Bölgesi'nde kızak köpeklerini ve kurtları yakından tanıma fırsatı bulması, Aytmatov'un ise Türk mitolojisinde kurdun önemini bilmesi, köyde çok vakit geçirmiş olması ve veterinerlik okuması etkili olabilir. Aytmatov doğmadan önce hayatını kaybeden London'ın SSCB'de en çok okunan yabancı yazar olması etkilerini sadece Aytmatov'un *Dişi Kurdun Rüyalari* adlı eserinde değil Türk dünyasının diğer ünlü yazarlarının eserlerinde de gösterir. Karşılaştırmalı okumalar yapıldıkça bu etkilerin eserlere hangi açıdan ve ne ölçüde yansıdığı rahatlıkla görülecektir.

Kaynaklar

- Akmataliyev, A. (1998). *Cengiz Aytmatov'un dünyası*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Auerbach, J. (1996). *Male call: becoming Jack London*. Durham: Duke University Press.
- Aytmatov, C. (2016). *Dişi kurdun rüyaları*. (Çev. R. Özdek). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buell, L. (1995). *The environmental imagination: Thoreau, nature writing, and the formation of American culture*. Cambridge: Harvard University Press.
- Buell, L. (2005). *The future of environmental criticism: environmental crisis and literary imagination*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Glotfelty, C. (1996). Literary studies in an age of environmental crisis. In C. Glotfelty and H. Fromm (Eds.) *The ecocriticism reader: landmarks in literary ecology*. Georgia: The University of Georgia Press., pp. xv-xxxvii.

- Haley, J. L. (2010). *Wolf: the lives of Jack London*. New York: Basic Books.
- Howarth, W. (1996). Some principles of ecocriticism. In C. Glotfelty and H. Fromm (Eds.) *The ecocriticism reader: landmarks in literary ecology*. Georgia: The University of Georgia Press., pp. 69-91.
- İnternet: Buzukashvili, M. (Dec, 2007). Chingiz Aytmatov: osnovu jizni sostavlyayet lyubov?. <https://www.chayka.org/node/1680> (Son erişim tarihi: 11.03.2021).
- İnternet: *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr> (Son erişim tarihi: 13.04.2021).
- İnternet: Mitgang, H. (May, 1989). Humans and wolves in Soviet novel. <https://www.nytimes.com/1989/05/06/books/books-of-the-times-humans-and-wolves-in-soviet-novel.html> (Son erişim tarihi: 11.03.2021).
- Kershaw, A. (2013). *Jack London: a life*. New York: St. Martin's Press.
- Kersten, H. (2008). Going twenty miles out of his way: notions of human superiority and environmental stewardship in Jack London's dog stories. In A. Bartels, R. Wandel and D. Wiemann (Eds.) *Only connect: tests – places- politics*. Frankfurt: Peter Lang., pp. 64-75.
- London, J. (1939). *Jack London and his times: an unconventional biography*. New York: Doubleday, Doran & Company.
- London, J. (2016). *Beyaz diş*. (Çev. L. Cinemre). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Manes, C. (1992). Nature and silence. *Environmental Ethics*, 14(4), 339-350.
- Mazel, D. (2001). *A century of early ecocriticism*. Georgia: The University of Georgia Press.
- Prencipe, V. (2017). Impervious nature as a path to virtue: Cato in the ninth book of bellum civile. In C. Schliephake (Ed.) *Ecocriticism, ecology, and the cultures of antiquity*. London: Lexington Books.
- Rueckert, W. (1978). Literature and ecology: an experiment ecocriticism. *The Iowa Review*, 9(2), 71-86.
- Ruggles, M. J. (1961). American books in Soviet publishing. *Slavic Review*, 20(3), 419-435.
- Steiner, G. (2005). *Anthropocentrism and its discontents*. Pittsburgh: The University of Pittsburgh Press.
- Stone, I. (1938). *Sailor on horseback: the biography of Jack London*. London: Collins Press.

Extended Abstract

Although there are several studies related to comparative literature in our country, it is observed that literary products of the Turkic world are generally not included in these studies. What draws attention in the very few studies covering these products is that only one author's own works are compared with each other and the comparisons made are generally far from literary theories. The fact that very few of the literary works of the Turkic world have been translated into Turkish and that comparative literature science and literary theories are not recognized by those who read these works can be presented among the main reasons of this situation. In this article, the similarities between *White Fang* and *The Place of the Skull* which are novels having wolves as their protagonists and written by Jack London and Chingiz Aitmatov respectively, who are two famous writers who left their mark on world literature, are discussed within the scope of ecocriticism which is a literary theory focusing on environmental problems and having a biocentric approach to these problems. Since literary works cannot be evaluated independently from the life of any literary text writer or the historical, social, economic and political background of the period in which they were written, our study includes a brief life story of both writers and information about the plot of the novels which shall be compared.

Jack London never knew his own father, and Chinghiz Aitmatov lost his father unfortunately at a young age. The lives of both writers are full of difficulties. Both of them started working hard at the age of thirteen. In London's *White Fang*, the story begins in Yukon region of Canada and ends in San Francisco. White Fang is separated from his mother, Kiche, who carries the half-wolf, half-dog gene, when he was a very young puppy. He tries to survive in the harsh northern lands by dealing with the cold, famine, and worst of all, humans. In this process, White Fang is owned by three different people named Gray Beaver, Beauty Smith and Weedon Scott. As each owner treats White Fang differently, his character is also shaped in that direction. After all, White Fang's life, which started as a wolf in the harsh northern lands, continues as a dog in the south. In *The Place of the Skull*, the intertwined stories of three different characters are told. In the first story, the life story of the she-wolf Akbar and her family, which was continuing to exist in the natural course of life but then turned upside down by human beings, is told, the second story tells about the life story of Abdias, a former priestly school student, and the third story tells about the lives of the head shepherd Bazarbay and the farm owner Boston which cross with wolves. Throughout the novel, the damages inflicted by man on nature and all of its elements are discussed in detail. In *The Place of the Skull*, the effects of human's negative behavior are not limited to wolves as in *White Fang*. These effects are also reflected in the condition of other animals, land, water resources and pastures. Although both works are not copies of each other in terms of their subjects, it is quite remarkable that the protagonists are wolves and their rights are also discussed in the text.

Although the fact that Jack London is the most widely read foreign author in the USSR did not attract the attention of researchers, the fact that many Turkish world writers who came after London were influenced by him cannot be denied. One of these names is the Kyrgyz writer Chinghiz Aitmatov. Aitmatov himself stated that he read Jack London in his childhood and was influenced by him, and that this influence is reflected in his work, *The Place of the Skull*. When evaluated from this point of view, it is possible to find important similarities between these two works. In our comparison, we found out similarities between these two works in twelve aspects such as the criticism of anthropocentrism, the wolf instinct, maternal instinct, the damage caused by human intervention to the environment, longing, freedom, sad howl, transformation, famine, encounter with dogs, human as god, and the survival of the fittest.

In conclusion, London and Aitmatov, who are two great novelists of two different cultures, attempted to be the voice of nature, which was kept silent, in their works titled *White Fang* and *The Place of the Skull*. It can be stated that compared to *White Fang*, *The Place of the Skull* has a more holistic approach to nature in the discussion of events, mentions many environmental problems, and carries more environmental concerns. No matter how different the subjects and characters in the works are, it is understood that both authors know animals well and are good observers. This might be due to the fact that London had the opportunity to get to know sled dogs and wolves closely in Yukon Region of Canada's Alaska border while he was searching for gold, and that Aitmatov knew the importance of wolf in Turkic mythology, spent long time in the village, and studied veterinary medicine. The fact that London, who died before Aitmatov was born, is the most widely read foreign writer in the USSR shows its effects not only in Aitmatov's work called *The Place of the Skull*, but also in the works of other famous writers of the Turkic world. As the comparative readings are carried out, from what angle and to what extent these effects are reflected on the literary works shall be easily observed.